

Akademija primijenjenih umjetnosti u Rijeci

Grafika I i Grafika II

Preddiplomski studij Grafički dizajn i vizualne komunikacije

Izv.prof.mr.art Melinda Kostelac

Prosinac, 2024.

„Ovaj nastavni tekst je pozitivno ocijenjen (Klasa:034/04/24-01/61, Ur.broj:2170-1-39-01-24-01, Rijeka 11.12.2024.) od strane Povjerenstva za vrednovanje i ocjenjivanje nastavnog teksta,u sastavu prof.art Letricija Linardić prof.art. Marina Banić Zrinščak i izv.prof.dr.art Celestina Vičević,, i kao takav postaje naastavni materijal te se objavljuje na mrežnim stranicama Akademije za potrebe nastave.

Sadržaj

UVOD – ciljevi i sadržaj predmeta Grafika I i Grafika II	3
I. GRAFIKA I	5
Crtež i grafika visokog tiska (crtež kao polje istraživanja grafike)	5
Zadaci u nastavnoj etapi crtanja	10
Linorez u crnoj boji - jednobojni linorez	11
Pozitiv i negativ u linorezu	15
Zadaci u nastavnoj etapi izrade matrice u linorezu	18
Zadaci u nastavnoj etapi izrade matrice i probnih otisaka	23
II. GRAFIKA II	25
Crtež u boji.....	25
Zadaci u nastavnoj etapi crteža u boji	25
Linorez u boji (višebojni linorez)	27
Zadaci u nastavnoj etapi izrade linoreza u boji	30
Zadaci u nastavnoj etapi linoreza u boji	33
IZRADA I EVALUACIJA GRAFIČKOG LISTA - ZAVRŠNA FAZA PREDMETA GRAFIKA I I GRAFIKA II.....	33
ZAŠTITA NA RADU U RADIONICAMA VISOKOG TISKA.....	35

Prilozi;

DNIP (silabus) Grafika I

DNIP (silabuse) Grafika II

UVOD – ciljevi i sadržaj predmeta Grafika I i Grafika II

Cilj nastavnog teksta Grafika I i Grafika II doprinos je studenticama i studentima prve studijske godine kako bi lakše svladali nastavni proces i ciljane grafičke tehnike visokog tiska – linoreza.

Nastavni je tekst podijeljen u dvije glavne cjeline dvaju predmeta Grafika I i Grafika II, od kojih svaka cjelina prati proces usvajanja znanja i vještina pripadajućeg predmeta (predavanja i vježbi). Tekst predmeta Grafika II nadovezuje se na predmet Grafika I; određeni su silabusom (Detaljni nastavni izvedbeni plan) koji se objavljuje na mrežnim stranicama tekuće akademske godine, Pravilnikom o studiranju, Pravilnikom o održavanju ispita i ocjenjivanju te ostalim službenim objavljenim dokumentima akademske godine, čime se jasno raspodjeljuju prava i obaveze studenta u samom predmetu.

Očekivani ishodi učenja (razvijanje općih i specifičnih kompetencija – znanja/vještina) predmeta Grafika I su sljedeći¹:

- temeljem zadatka (slobodna ili zadana tema) samostalno razvijati i nacrtati predloške za matricu visokog tiska u jednoj boji, koristeći se osnovnim elementima kompozicije u kontekstu likovne umjetnosti te vizualnih komunikacija;
- uz vodstvo nastavnika izraditi matricu i otisnuti jednostavniji grafički list u tehnikama visokog tiska u jednoj boji;
- pravilno interpretirati temeljne pojmove iz područja grafike visokog tiska u jednoj boji.

Obveze studenata

Studenti u sklopu predmeta Grafika I i Grafika II dužni su redovito pohađati nastavu (0.5 ECTS), aktivno sudjelovati u procesu nastave (0.5 ECTS), sudjelovati u kontinuiranoj provjeri znanja (predavanja, analiza crteža i grafičkih otisaka, usvajanje pojmova – 0.5 ECTS), uz stručnu pomoć izvoditi vježbe i praktični dio nastave (1.5 ECTS) te samostalno istraživati ciljane sadržaje uz prethodne stručne smjernice (0.3 ECTS). Studenti se na kraju nastavnog

---

¹ Kostelac, M. Detaljni nastavni izvedbeni plan, Prilog 1

procesa mogu samoevaluirati, odnosno objektivno/kritički analizirati i iznositi zaključke rezultata vlastitih radova i radova ostalih studenata u studijskoj grupi, te objektivno pristupiti evaluaciji nastavnika – nositelja predmeta.

Očekivani ishodi učenja (razvijanje općih i specifičnih kompetencija – znanja/vještina) predmeta Grafika II su sljedeći² :

- temeljem zadatka samostalno razvijati i nacrtati kompozicijski složenije predloške za matricu visokog tiska u više boja;
- uz vodstvo nastavnika izraditi matricu i otisnuti složeniji grafički list u tehnikama visokog tiska u više boja;
- pravilno interpretirati složenije pojmove iz područja grafike visokog tiska u više boja.

Grafika I i Grafika II korespondiraju i korelativni su sa sljedećim programima:

- Grafički dizajn i vizualne komunikacije I i II;
- Osnove tipografije I i II;
- Računalni alati I i II;
- Crtanje I i II;
- Osnove fotografije I i II;
- obvezni teorijski predmeti prve studijske godine.

Tablični prikaz raspodjele ECTS-a (ukupno 3 ECTS-a)

Pohađanje nastave	0,5	Aktivnost u nastavi	0.5	Seminarski rad		Eksperimentalni rad	
Pismeni ispit		Usmeni ispit		Esej		Istraživanje	0,3
Projekt		Kontinuirana provjera znanja	0.7	Referat		Praktični rad	1.5

² Kostelac, M., Detaljni nastavni izvedbeni plan Grafika II, prilog 2

I. GRAFIKA I

Crtež i grafika visokog tiska (crtež kao polje istraživanja grafike)

Crtež i grafika visokog tiska (crtež kao polje istraživanja grafike)

Crtež je grafički prikaz oblika na nekoj površini; slika predmeta ili pojava rađena pomoću crtaćeg materijala i pribora³. Njegova višeznačna poruka i funkcija proteže se kroz sva polja ljudskoga govora (sporazumijevanja) od ranog djetinjstva⁴ i prapočetka civilizacije do danas. Stvaranje relevantne podloge povezivanja crteža s tehnikom linoreza proistječe iz činjenice da crtež predstavlja predložak buduće grafike (linoreza ili linoreza u boji).

Crtež u Grafici I, dakle, traži određeni ekvivalent likovno-crtaće tehnike koja studentima omogućuje valjanu podlogu za izradu matrice linoreza u jednoj (crnoj) boji ili više boja (Grafika II). Zahvaljujući takvom pristupu, crtež tušem i kistom stoga predstavlja podlogu za izradu matrice, lakše poimanje pozitiva i negativa u linorezu, konačni rezultat – grafički list i evaluaciju rezultata koja treba predstavljati izvor motivacije, a nikako izvor frustracije.

Prema Derridi, linija se ne pojavljuje već se povlači⁵, što jasno daje do znanja da moć dvodimenzionalnog kadra započinje svjesnim uplivom – bilježenjem traga u fizičkom, materijalnom svijetu, i nastavlja se gradnjom ciljane kompozicije apstraktnog ili figurativnog karaktera⁶. U tom smislu postoji određena analogija svijesti između povlačenja linije u crtežu i urezivanja traga na matrici, one potpune prisutnosti i osviještenosti pojedinca (autora).

Kod studenata se u procesu crtanja postupno uvodi kultura bilježenja aktivnog promatranja i analiziranja.

U procesu prve etape nastave, ekspresijom i gradnjom crteža, studenti putem zadataka zapravo propituju granice vlastitog spontanog (ekspresivnog) ili analitičkog zapisa u crtežu.

---

³ Hrvatska enciklopedija, <https://www.enciklopedija.hr/clanak/crtez>

⁴ Peić, Pristup likovnom djelu, Školska knjiga 1968., str 8

⁵ Derrida, Jacques Derrida, Istina u slikarstvu, Svetlost, sarajevo 1988, str. 16

⁶ Figurativna umjetnost i apstraktna umjetnost

Svaki student prve studijske godine dolazi s različitim razinama znanja i vještina o crtežu i grafici, likovnoj umjetnosti, grafici i likovnoj praksi u širem smislu⁷. Stoga je na početku poželjno da nastavnik stekne uvid u crteže (likovne motive i motivaciju) koje su studenti prethodno izradili kako bi ih odmah zatim ciljano (zadacima) usmjeravao na ciljanu tehniku – crtanje tušem i kistom.

Za potrebe boljeg razumijevanja predavanja i vježbi studenti se trebaju poslužiti literaturom⁸ koja nadopunjuje činjenice i otvara novu perspektivu likovnih crtačkih tehnika⁹. Također, studenti putem izvannastavnog istraživanja, korištenjem ciljanih poveznica, akumuliraju nova saznanja o umjetničkim primjerima i mogućim uzorima¹⁰.

U procesu crtanja usvajaju se karakteristike i tehnologija mokrih crtačkih tehnika (tuš, akril, akvarel, tempera)¹¹; usvajaju se znanja o podlogama za crtanje i otiskivanje (vrste i svojstva papira); studente se potiče na crtanje tušem i kistom (kistovima za temperu i akvarel, kaligrafskim kistom i dr. koji omogućuju jasan, britki, kontrastni, crni zapis na formatu papira).

Samoprihvatanje nesavršenosti prikaza i crteža pozitivni je pomak koji predstavlja ukidanje autocenzure ili oslanjanja na gotova rješenja; u središtu pažnje je istraživanje autentičnog, vlastitog likovnog identiteta i likovnog djela – grafičkog lista i njegova izvornog zapisa, zabilježenog prvotno u crtežu.

Kada se crtež promatra u širem pojmu likovnog jezika, posebno polje zauzima intrigantno kombiniranje likovnog motiva – slike s pismom, gdje se slovni znakovi u navedenom kontekstu kompozicije pojavljuju kao piktogrami – signali vizualne i misaone poruke ili pisane riječi (pisanog traga ljudskoga govora, riječi, jezika sporazumijevanja). Sintagma ovakvog likovnog procesa napinje kompozicijska načela u novu razinu likovnog rješenja, koja otvara polje znanja i vještina vertikale ishoda učenja ciljanog studijskog programa. Sinteza slikovnog i pisanog sadržaja povlači povijesnu akustiku i reminiscenciju s blockbuchom¹², epohom

---

⁷ Autorica navodi i koristi indikatore temeljem neposrednog iskustva poučavanja u visokom obrazovanju na Katedri za grafiku (2005. - 2024.), op.a.

⁸ Peić, M. Pristup likovnom djelu, Školska knjiga 1968., str 36 – 38.

⁹ Kajger Hozo, M., Slikarstvo/Metode slikanja i materijali, str. 73 – 78.

¹⁰ <http://www.kabinet-grafike.hazu.hr/hr/izlozbeUtijeku.htm>, preuzeto 1.12.2024.

¹¹ Vidi Metka kajger hozo, str 92,-117.

¹² Hozo, Umjetnost multioriginala, Mostar 1988., str 67.

Guttenbergove tipografije i tiskarstva te postulatima umjetničkih stremljenja plakatne umjetnosti, stripa, ilustracije, pop-art umjetnosti, postmoderne, ali i svih drugih polja primijenjenih umjetnosti u posljednja tri stoljeća.

Svim navedenim postupcima student se, temeljem stečenih spoznaja u procesu crtanja, vraća u domenu digitalnih alata, odnosno grafičkog oblikovanja, ilustracije ili dizajna. Student se, dakle, ne odriče virtualnog, no isto je tako proces istraživanja taktilnog, stvarnog prostora neophodan.

Gu Wenda, A temple of pseudo-english, chinese, hindi, arabic made of human hair curtains collected from all over the world, 9 Contemporary Sumi Artists, 2021.¹³

Današnjom kulturom komunikacije dominira digitalna sfera u kojoj se lako gubi odnos i svijest prema (vježbanju) psihomotorici ruke i jedinstvenosti ljudskog bića ako se pasivno daje prednost virtualnom entitetu projekcije. Već Paul Virilio upozorava na zastrašujuće

¹³ <https://www.seattleartistleague.com/2021/02/04/9-contemporary-sumi-artists/> , preuzeto 2.12.2024.

društvene pojave, navodeći da čovjek pati od preopremljenosti i progovara o nestanku fizičkog tijela iz civilizacije¹⁴. Pojavio se gubitak totaliteta prostora i vremena, odnosno prostorna dezorijentiranost koja priziva potrebu kognitivnog mapiranja, gdje nova arhitektura društva zahtijeva neka nova čula i nove organe (na ovu se tezu nadovezuje Virilijeva teza preopremljenosti suvremenog čovjeka, koja ga u današnje vrijeme čini hendikepiranim)¹⁵.

Sličnu tezu iznosi Mashall McLuhann navodeći da ...naš središnji živčani sustav sudjeluje u globalnom zagrljaju, a prostor i vrijeme, barem na našem planetu, više ne postoje¹⁶.

Takav prostor preoblikuje ljudsku percepciju velikom brzinom, dok umjetnost i društvo postavlja u poziciju šutnje¹⁷. Paul Virilio takvu pojavu naziva nemilosrdnom umjetnošću¹⁸. Estetika i afiniteti pojedinca lako se povode i podređuju nametnutim, gotovim (mentalnim, vizualnim) predlošcima, dostupnima u internetskim pretraživačkim bazama digitalnih podataka, gdje se vizualna komunikacija i individualnost mogu zagubiti i šablonizirati.

U prošlosti, grafičke likovne šablone i slovni kalupi Guttenbergove¹⁹ galaksije²⁰ korišteni su upravo u cilju društvenog osvješčivanja i distribucije moći informacija putem velikih naklada i masovnog otiskivanja grafike visokog tiska; grafički proizvodi opremljeni grafikama distribuiraju se stoljećima do danas fizičkim putem, opipljivi su, preuzimaju ulogu artefakta, opismenjavanja i učenja. Oni su i dalje u domeni haptičkog osjeta, u kojemu slika i pismo imaju dodatnu kognitivnu i osvješčujuću ulogu²¹.

Virtualna sfera svjetlosnih projekcija digitalne slike – faksimila 21. stoljeća, ako nije jasno artikulirana, lako potpada u sferu površne vizualne konzumacije i zabave²² te pasivizira ono što je ljudskom biću imanentno, a to je ne samo fizički prostor već i njegova neporeciva

---

¹⁴ Virilio P., *Art And Fear*, Continuum, London, 2003.

¹⁵ Virilio, P. *Hitrost osvoboditve*, Študentska založba Ljubljana, Ljubljana 1996.

¹⁶ Mc Luhann, M., *Razumijevanje medija, Mediji kao čovjekovi proizvođači*, Golden marketing_tehnička knjiga, Zagreb, 2008. str. 9

¹⁷ Virilio P., *Art And Fear, A Pittiless Art*, Continuum, London, 2003., str 63

¹⁸ Virilio P., *Art And Fear, Silence On Trial*, Continuum, London, 2003, str 69

¹⁹ https://hr.wikipedia.org/wiki/Johannes_Gutenberg, preuzeto 4.12.2024.

²⁰ Mc Luhann, M., *Razumijevanje medija, Mediji kao čovjekovi proizvođači*, Golden marketing_tehnička knjiga, Zagreb, 2008. str.159

²¹ Ibid, str 98.

²² Mc luhann, M., *Razumijevanje medija, Mediji kao čovjekovi proizvođači*, Golden marketing_tehnička knjiga, Zagreb, 2008str.

osjetilna, taktilna, istraživačka i kreativna sfera. Drugim riječima, uštkava pojedinca i društvo u cjelini²³.

Upravo u takvo neposredno, fizičko, haptičko iskustvo procesa crtanja i kreiranja te analize i promišljanja studente uvodi etapa crtanja Grafike I i Grafike II.

Analiza svakog crteža osvještava se jednostavnom verbalnom prezentacijom misli putem formalnog zapažanja odnosa likovnih elemenata (crta, točka, ploha, volumen, boja, površina, prostor)²⁴ i kompozicijskih načela²⁵ (ritam, kontrast, ravnoteža, proporcije, dominacija, jedinstvo) metodom poticanja prezentiranja putem individualnog pristupa ili grupnom analizom i diskusijom²⁶.

Lijevo: Hans Hartung, Untitled, 1956., tuš na papiru, 52,8 x 42,9 x 3,5 cm

---

²³ Vrilio P., Art And Fear, Continuum, London,2003., str 69.

²⁴ Ibid.

²⁵ Huzjak, <https://hrcak.srce.hr/file/92178>, preuzeto 20.10.2024.

²⁶ <http://likovna-kultura.ufzg.unizg.hr/kazalopojmova.htm>, preuzeto 20.11.2024.

Zadaci u nastavnoj etapi crtanja

Zadatak 1: ritam – crtanje apstraktnih kompozicija jednom ili dvjema rukama, odvojenim ili unakrsnim ispreplitanjem; crtanje prema unutarnjem diktatu; istraživanje vrsta kompozicija; analiza kompozicija i vrsta linija.

Zadatak 2: tekstura – crtanje zamišljenog trodimenzionalnog (geometrijskog) oblika uz pomoć linearnih sustava (vježba vizualizacije); crtanje prema promatranju – predmeti koji me okružuju; crtanje kao i taktilna interpretacija predmeta različitih oblika i materijala tušem i kistom; otvaranje kontrasta bijele pozadine spram crne teksture koja reprezentira reduktivnu tvorbu prostora, volumena, predmetne i bačene sjene u dvodimenzionalnom mediju; međusobna analiza crteža likovnih elemenata i kompozicijskih načela.

Zadatak 3: prostor koji me okružuje – lokalna terenska nastava – crtanje na otvorenom uz prethodno stručno pojašnjenje principa kadriranja; pojašnjenje o vrstama kadriranja²⁷; otvaranje korelacije s predmetom Osnove fotografije; neposredno crtanje prema promatranju; međusobna usporedba odabira motiva i interpretacije crteža i izvora likovnog motiva.

Zadatak 4: slobodna tema koja objedinjuje vještine i znanja prethodnih zadataka.

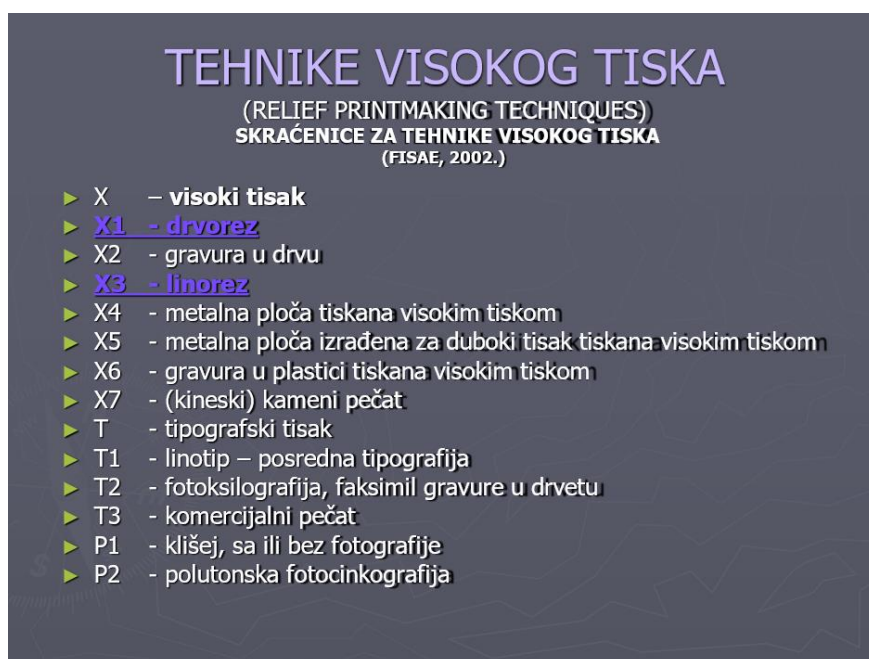
Neophodno je da se u početnoj fazi zadataka kontinuirano i intenzivno izvode analize i diskusija o crtežima cijele studijske grupe, gdje studenti pod stručnim vodstvom iznose analizu sadržaja i kvalitete vlastitih i tuđih kompozicija, čime se otvara proces konačnog odabira crteža za linorez. Takvim pristupom stvara se preduvjet za zajedničke iskustvene podloge predmeta putem usvajanja pojmova iz grafike i crteža, kao i podloga samoevaluacije i evaluacije predmeta Grafika I i Grafika II u cjelini.

---

²⁷ <https://filmska.lzmk.hr/clanak/kadar> , preuzeto 4.12.2024.

Linorez u crnoj boji - jednobojni linorez

Grafika je skupni naziv za sve tehničke postupke umnožavanja crteža, odnosno slika pomoću matrice, izrađene ručno, kemijskim ili fotomehaničkim putem u zrcalnoj slici²⁸, i sveprisutna je u povijesti transformacije ljudske civilizacije. U kronologiji povijesti nastanka grafičkog medija i pripadnih tehnika, kao tehnika i metoda umnažanja slikovnih i pisanih informacija, visoki tisak predstavlja prvotne temelje brojnih dokumenata te slikovnih ilustracija i prikaza koji pohranjuju dragocjena znanja, ispočetka tiskana u negativu, a zatim u pozitivu²⁹. Dok su se tijekom povijesti nositelji matrica i tiskovne podloga visokog tiska mijenjali, od čega se najdulje zadržala tehnika drvoreza, linorez se kao tehnika visokog tiska pojavio početkom 20. stoljeća (od 1900. nadalje), uvjetovan industrijskom proizvodnjom umjetne podloge³⁰.

Slikovni prikaz tehnika visokog tiska sa službenim standardima oznaka grafičkih tehnika prema FISAE, 2002.

²⁸ Hozo, str 13

²⁹ (Kosić, linkovi povijest papira i grafike

³⁰ Hozo DŽ., str 108.; Inauguracija drvoreza i linoreza kao samostalnog umjetničkog izražajnog sredstva,

Prema načinu otiskivanja, visoki tisak se dijeli na:

- ručno otiskivanje;
- strojno, mehaničko otiskivanje (preša).

Elementi tehnologije visokog tiska su sljedeći:

- boje (grafički pigmenti);
- papir (tiskovna podloga);
- matrična podloga;
- tisak (tehnologija ručnog ili strojnog otiskivanja).

Božidar Jakac, linorez, 1921.

Linorez je tijekom 20. stoljeća do danas, zbog svoje jednostavnosti, tržišne dostupnosti, izražajnosti i rezistentnosti samog materijala (koji je u stanju omogućiti relevantnu grafičku ediciju)³¹, dobio svoju primjenu na globalnoj razini. Linorez se počeo primjenjivati u vrijeme kada se grafika znatno emancipirala iz funkcionalnog, ilustrativnog prostora zapisa podređenog ideji predložka (slike, tapiserije, grafičke ilustracije knjige, mape i sl.) u polje nezavisnog umjetničkog djela.

Maksim Sedej, iz ciklusa Bog u Trbovlju, linorez, 7. list, 1936.

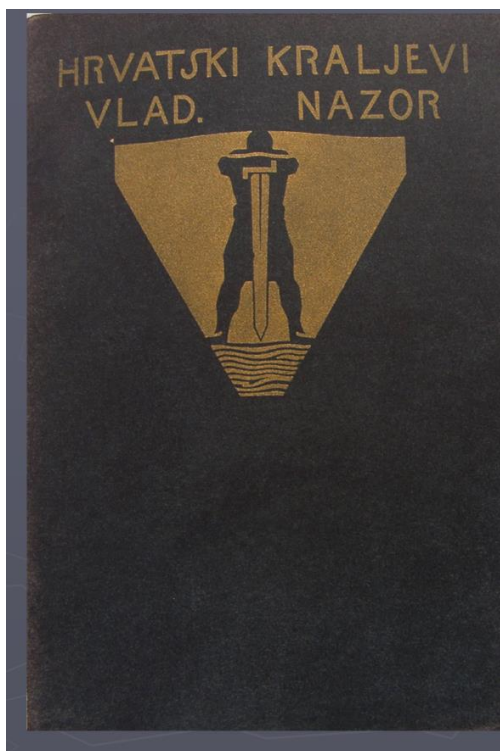
Kao takav, linorez se, prošavši putanju nezavisnog likovnog djela – zasebnoga grafičkog lista, zatim ponovo ugrađuje u konfiguraciju angažirane poruke ili tkivo grafičkog proizvoda i knjigouveza. Danas se nerijetko koristi i kao supkulturna vizualna poruka³².

---

³¹ Hozo Dž., Umjetnost multioriginala, Prva književna komuna Mostar 1988., str 617

³² Azra, Ravno do dna??

Drugim riječima, linorez ima višeznačnu ulogu likovne, vizualne i društvene poruke koja komunicira s publikom. U tom smislu vještine i znanja o linorezu, u širem kontekstu, postavljaju ovu tehniku u suverenu poziciju matrice suvremene umjetnosti³³.

Naslovnica knjige Vladimira Nazora, Hrvatski kraljevi, prvo izvorno izdanje, opremljeno djelima Ljube Babića u visokom tisku, 1912.; u antikvarnicama se ovaj primjer može vrlo rijetko naći, te je reprodukcija snimka knjige u vlasništvu Antikvarnice Mali neboder, Rijeka.

Ilustracija likovnog djela u opremi knjige i artefakt knjižne naklade.

³³ Katalozi Hrvatskog trijenala grafike, razno, Kabinet grafike HAZU, <http://www.kabinet-grafike.hazu.hr/hr/izlozbeUtijekuZnamen.htm>, preuzeto 20.11.2024.

Pozitiv i negativ u linorezu

Kult linije³⁴ je primarni cilj linoreza u crnoj boji.

Ujedno, to je tamni, crni zapis visokih planova na bijeloj površini grafičkog papira – pozitiva. Kraća definicija pozitiva je *crno na bijelom*, te ne podrazumijeva samo polje grafičke umjetnosti i crteža već i druge vrste likovnih umjetnosti³⁵.

Svaka matrica linoreza u početnom je stanju u polju potpunog pozitiva; navaljavanjem boje na format netaknute matrice pokazuje se tektonični ili puni format plohe pozitiva – punoća formata u visokom planu. Puna površina formata može predstavljati netaknuti visoki plan i također može poslužiti kao dio površine – kulise linoreza u boji.

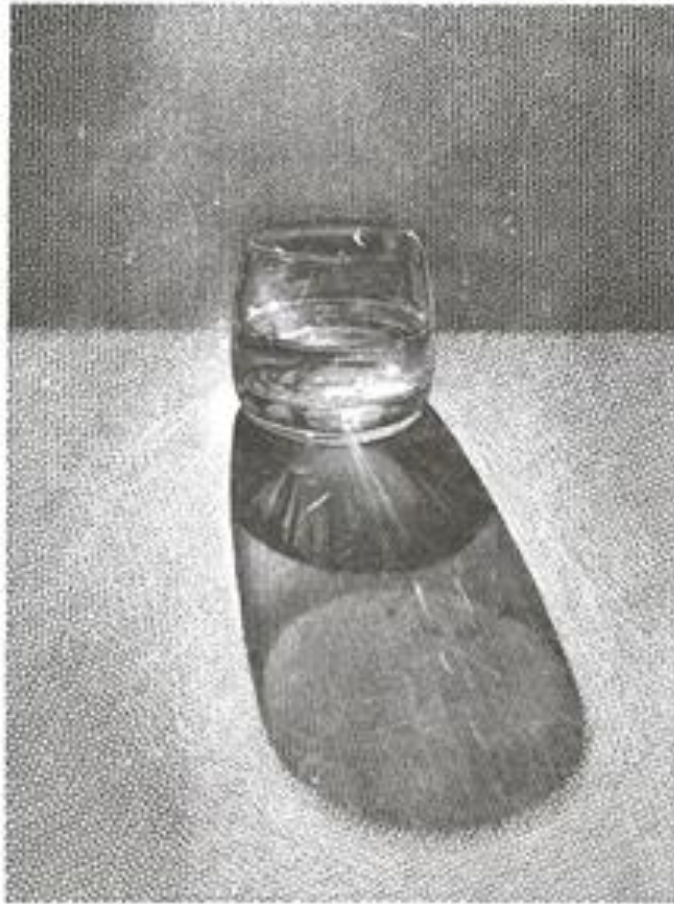
Prvi urez postavlja matricu linoreza u početno polje negativa. Takvim urezom površina otisnute matrice predstavlja svjesni ili nesvjesni trag negativa. Međutim, glavni je cilj procesa nastave *Grafika I* jasno oblikovanje planova pozitiva na matrici, stvaranje istovjetnosti i kvalitete crteža/predložka unutar konačnog matričnog otiska u pozitivu (ekvivalent crtačem predložku tušem na bijeloj pozadini).

Cilj je nastavnog procesa potaknuti svakog studenta da postigne upravo tu kvalitetu prenesenog predložka pozitiva, gdje urez ne narušava identitet izvornog crtačkog predložka. Upravo to predstavlja najveći izazov – očuvanje identiteta linija i zapisa izvornog crteža unutar visokih planova matrice nakon zrcalnog prijenosa i završnog otiskivanja.

---

³⁴ Hozo Dž., Umjetnost multioriginala, Prva književna komuna Mostar 1988., str 69.

³⁵ Oakley, John H., Greek vase painting, American Journal of Archeology, https://www.google.com/search?client=firefox-b-d&q=greek+vasw+in+positive&fbs=AEQNm0CtKM7bCgAGTOLx3M1i6UFoL4QUn5CHHI0U028TjiGbxmQo ejDN1xcujyklEcEoaEjcr20hEEB-aehM-Wlswc9eOmpHniMiTPSBRXZHiktTd6-YG4ZqSpCC5AqD98x4Zz48vc2wLhI81dtmqjv3bqDAxFW8wcYXcfqwBXfwrzHZjK_mYeE&dpr=1.33#imgrc=Tt4oegGH9UyTbM&imgdii=aIToWBAXl1cGuM preuzeto 20.11.2024.

Olesya Dzhuraeva, *Just a glass of water*, 2022., linorez, edicija: 30 – primjer grafičkog lista koji ukazuje na vještinu ravnoteže urezivanja matrice s ciljem složenog prikaza običnog uporabnog predmeta

U nastavnom procesu *Grafika I* poželjno je stoga držati ispočetka prevagu izrade pozitiva i navedenog crtaćeg ekvivalenta te staviti naglasak na kvalitetu, manje na kvantitetu ili veći broj matrica, odnosno provesti jasne ishode učenja studenata, a ne samo početnu motiviranost.

Josip Butković, *Ne_budi_lijen_i_ostavi_svoj_trag_u_hrvatskoj_grafici*, 5 x 5, 2000.

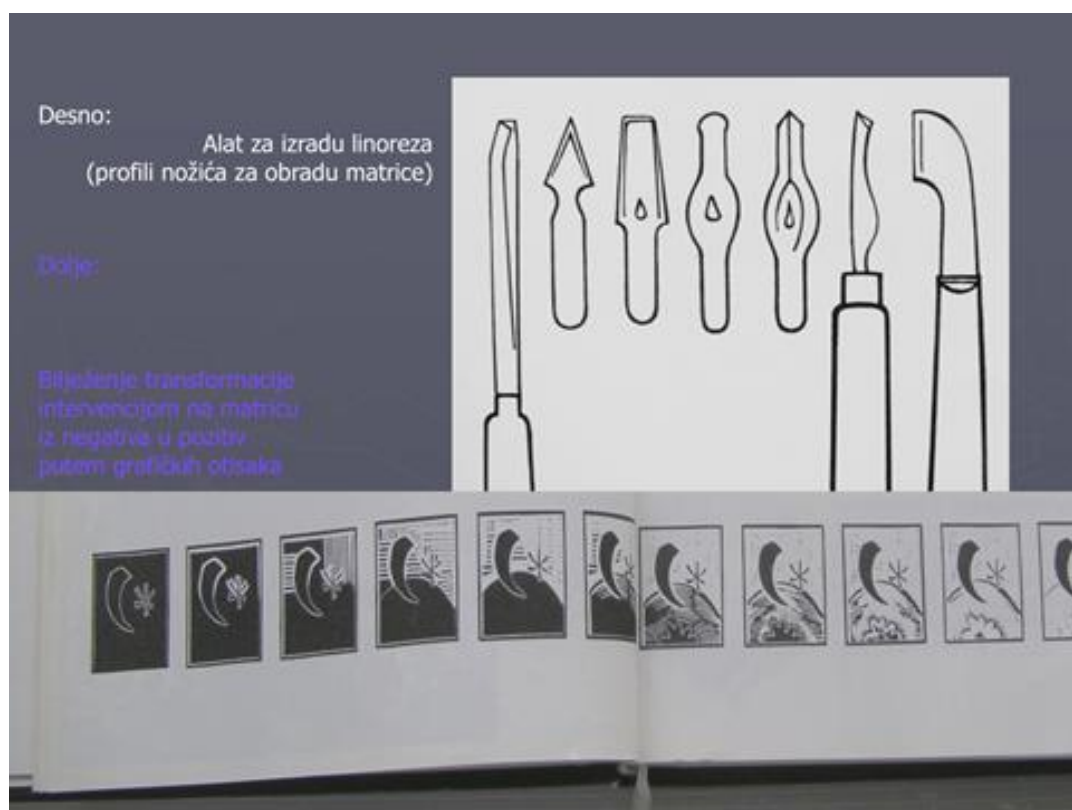
Umjetnik je koristio ljudske korake i oplate obuće publike kako bi stvorio format grafičkih otisaka u pozitivu (izvor: monografija Josip Butković, Hrvatsko društvo likovnih umjetnika, Zagreb, 2009., faksimili monografije, str 37).

Zadaci u nastavnoj etapi izrade matrice u linorezu

Zadaci u nastavnoj etapi izrade matrice u linorezu

Vježba 1: prijenos zrcalne slike na matricu; kult linije u zrcalnoj slici crteža; prijenos crteža na pozadinu putem osvijetljene podloge (prozor, stol s osvijetljenjem u pozadini formata) ili zakretanjem prikaza/slike u stroju za fotokopiranje.

Vježba 2: izrada formata matrice i izrada zapisa pozitiva na matrici linoreza; kako održati jasan odnos između alata, geste ureza, preciznosti intervala obrade površina među visokim planovima pozitiva³⁶.

Na slici je prikazan alat za izradu linoreza. Faksimil procesa izrade pozitiva iz negativa s primjerom moguće primjene reduktivne metode korišten je iz knjige Frane Paro, *Grafika, Marginalije o crno-bijelom*, Mladost, 1991., str 32-33.

³⁶ Vidi Zaštita na radu, nastavni tekst, str. 34-35

Negativ je izraz koji se izvorno vezuje za crtež, sliku, grafiku i fotografski medij (fotografski negativ uz koji se izravno povezuje *fotografski pozitiv* – fotografija)³⁷. Najjednostavnija definicija glasila bi *bijelo na crnoj površini*, ali negativ ima razna izražajna svojstva i tehnološke nositelje. Kult negativa seže daleko u prapovijest ljudske vrste³⁸ i čitanja (prepoznavanja) tragova životinja utisnutih u tlo ili snijeg, te se pojavio u ulozi simbola rituala i likovne poruke³⁹.

Altamira, negativ ljudskih ruku⁴⁰

---

³⁷ <https://tehnicki.lzmk.hr/clanak/negativ>, preuzeto 30.11.2024.,

³⁸ Harari, Y.N. Homo Sapiens, kratka povijest čovječanstva, Fokus, Zagreb, 2022.

³⁹ <https://whc.unesco.org/en/list/310/>, preuzeto 4.12.2024.

⁴⁰ https://english.elpais.com/elpais/2019/01/30/inenglish/1548850297_888022.html, preuzeto 4. 12. 2024.

Slika tragova životinje i ljudskog bića (ruke) utisnutih u snijegu jasan je signal negativna unutar visokog plana ravnomjerne površine.

Za bolje razumijevanje odnosa pozitiva i negativna poželjno je da studenti izrade zasebnu matricu u negativu. U tom procesu student pažljivo propituje drukčiji timbar i ritam istih instrumenata (nožića) te se u otiskivanju visokog plana format matrice manifestira kao bijeli znak ili tekstura na crnoj površini visokog tiska. U takvoj obradi matrice mogu se postići intrigantni rezultati koji ovise i o samoj motiviranosti studenta za dodatno istraživanje linoreza u vlastitom likovnografičkom izrazu.

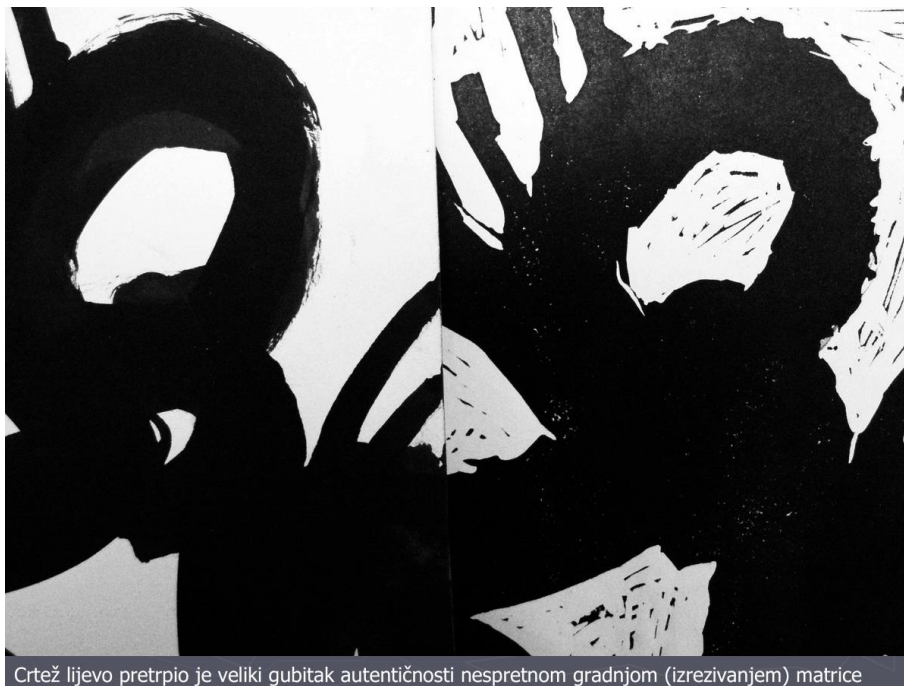

Tek kada nastavnik provjeri do koje mjere student ciljano manevrira odnosom pozitiva i negativa na matrici, a koji ne nastaju slučajno ili greškom, student može izraditi takvu matricu koja suvereno, u istraživačkoj igri, suprotstavlja pozitiv i negativ matričnog zapisa. U tome leži izražajno bogatstvo grafike linoreza kao tehnike visokog tiska.

Gore: Vilim Svečnjak, Initma, linorez. 1934.; dolje; Marijan Detoni, Cvijetovi mašte, 5. list, linorez, 1941.

Ako se prijenosom crteža ne poštuje pozitiv, odnosno ne prati se identitet izvorne linije, nastaju prostori deformacije koji odводе matricu u nekontrolirani zapis ili *negativ*, gube se autentičnosti linija, a greške je teško ili nemoguće korigirati, te se u probnom otisku prijenos manifestira na sljedeći način.

Primjer studentskog rada u kojemu se prilikom prijenosa (kopiranja) crteža u cilju dobivanja zrcalne slike nije vodilo računa o intervalu i karakteru crnih linija crteža ni o važnosti načina izrezivanja matrice.

Korekture zapisa nakon probnih otisaka kreću se od krupnijih (ako je zapis nedovoljno jasno prenesen i nedovoljno kvalitetno izrađen) do finijih korektura koje znatno pridonose izgledu završnog otiska i nadilaze početnu razinu izrade matrice. Upravo takve intervencije predstavljaju potencijalni intrigantni i aktivni element grafičkog otiska u kojemu se signali izrezivanja *praznih polja* ili *bjeline papira* pojavljuju kao dodatni *matrični scenarij*⁴¹ pozitiva ili, kao što je već navedeno, ostaju u ulozi negativa, s jasnom likovnografičkom namjerom, izvedenom pod stručnim vodstvom, kroz individualne konzultacije.

---

⁴¹ Kostelac, M., Upliv neposrednog zapisa (zarisa) u cilju izbjegavanja dvostruke deformacije ideje, Magistarski rad, depozitorij arhiva poslijediplomskih radova, ALU Ljubljana, 2005.

Dodatni uvećani detalj u cilju uočavanja postignute analognosti kvalitete crteža i linoreza

Stoga je u ovoj završnoj fazi nastavnog procesa važno poticati sve studente u samoevaluaciji svojih crteža i stanja svih probnih otisaka, dok istovremeno primaju poticaj i upute za daljnju obradu matrice i uvježbavanje kvalitetnog otiskivanja konačne verzije grafičkog lista.

Zadaci u nastavnoj etapi izrade matrice i probnih otisaka

Kod studenata se postupno uvodi kultura bilježenja aktivnog promatranja i analiziranja izrade i stanja matrice. Tom procesu znatno pridonosi izrada probnih otisaka i korekture.

Zadatak 1: stjecanje znanja i vještina izrade linoreza; vježba korištenja i manipulacije alatom za izrezivanje pozitiva matrice.

Zadatak 2: stjecanje znanja i vještina izrade probnih i završnih otisaka, usvajanje logistike organizacije radionice, vježbe i stjecanje znanja za rad i manipuliranje s matricom (jedna ili više matrica) i tiskovnom podlogom (papiri, tkanina, alternativne površine otiskivanja).

Zadatak 3: stjecanje znanja i vještina vježbe distribucije pigmenta (distributivna podloga pigmenta – staklo za navaljavanje ujednačenog sloja boje); korištenje vodilica (opcionalno); vježba manipuliranjem valjaka za distribuciju boje te ostalog alata i opreme.

Zadatak 4: stjecanje znanja i vještina otiskivanja uz pomoć šablone – podloge koja prati format papira i matrice s marginama. Izrada i korištenje šablone prisutni su i poželjni pri ručnom ili mehaničkom otiskivanju.

Zadatak 5: opcionalno – vježba otiskivanja – centriranje papira i matrice bez šablone.

Zadatak 6: vježba ručnog otiskivanja (gladilica za ručno otiskivanje); priprema i otiskivanje matrice i papira za proces ručnog otiskivanja; ovladavanja opacitetom (kontrastom prijenosa) i adhezijom otiska na papir ručnim otiskivanjem.

Zadatak 7: vježbe strojnog otiskivanja putem grafičke preše (strojno, mehaničko otiskivanje)

42.

Pablo Picasso, Nature Morte aux Casse-Croute I, linorez u boji, 1962.⁴³

---

⁴² Stručno vodstvo i nadzor te jasna prostorna organiziranost temeljni su preduvjet za neometani rad i uspješni rezultat (vidi str. Zaštite na radu Grafika I i Grafika II nastavnog teksta, str -----).

⁴³ Pablo Picasso, Nature Morte aux Casse-Croute I, Linocut, 1962, <https://clarkfineart.com/artists/20th-century-masters/pablo-picasso/nature-morte-aux-casse-croute-i-29912/>, preuzeto 8.12.2024.

II. GRAFIKA II

Crtež u boji

Crtež u boji može se nadograditi, odnosno nadovezati na početnu kompoziciju koja se koristila za jednobojni linorez (linorez crnom bojom) tijekom zimskog semestra ili se studentima omogućuje izrada novih crteža koji prate drukčiji, novi koncept kompozicije za linorez u boji predmeta *Grafika II*.

Estetika crteža u boji i linoreza u boji pridonosi novoj razini složenosti likovne i grafičke tehnologije. Studenti trebaju usvojiti temeljna znanja o postupcima crtanja s više boja, otvoriti kompoziciju prema izražajnim mogućnostima i polifoniji likovnog zapisa. Crtež u boji treba imati svojstva komponiranja kojima se elementi izraženi bojama međusobno nadovezuju; istovremeno, crtež u boji otvara prostor spoznaje da se svaki od zapisa određenom bojom može promatrati kao nezavisni likovni zapis. Likovni scenarij crteža u boji potrebno je graditi pod stručnim vodstvom, a zatim samostalno istraživati (moguće dodatno, čak i putem digitalnih alata, s ciljem usporedbe). Analiza crteža također se izvodi grupno i individualno.

U prvoj fazi usvajaju se elementarna svojstva likovne tehnologije boja i njihova agensa, stvara se korelacija s digitalnom gamom boja i stječu znanja o razgraničenju fizičkog nositelja boje (agensa) od digitalnog.

Zadaci u nastavnoj etapi crteža u boji

Crtež u boji izvodi se tušem u boji, temperom, akvarelom ili akrilom i može se izvesti na više načina.

Zadatak 1: crtež po kromatsko-akromatskom ključu – kombiniranje i gradnja prvotnog crteža crnim tušem s jednim ili više tuševa u boji (ili drugih kromatskih pigmenata mokrih tehnika).

Zadatak 2: crtež po akromatskom ključu – kombinacija prvotnog crteža crnim tušem u kombinaciji s tonskim gradijentima.

Zadatak 3: komponiranje crteža građenog u kromatskom ključu temeljem 7 kontrasta boja⁴⁴.

Zadatak 4: komponiranje crteža građenog prema hijerarhiji boja.

Studenti u oba predmeta stječu znanja o svojstvima i tehnologiji korištenja grafičkih pigmenata koji se razlikuju od onih crtačkih tehnika. Bilo da se radi o kromatskim ili akromatskim bojama, grafički pigmenti tvornički su drukčije determinirani prirodom (podrijetlom) nositelja pigmenta (crne, crvene, žute, plave, bijele i dr.), ali i opacitetom⁴⁵ te adhezivnošću prema tiskovnoj podlozi. Poznavanje različitosti crtačkih i grafičkih pigmenata usvaja se zadacima putem obaju predmeta, *Grafika I* i *Grafika II*.

Claude Flight, Speed (1922) linorez u boji, 1922.⁴⁶

---

⁴⁴ Itten, J. The Art of Colour, <https://archive.org/details/johannes-ittens-the-art-of-color>, preuzeto 30.11.2024.

⁴⁵ Kosić, T. „Osnovni grafički materijali – grafičke boje“, str 83., <https://www.scribd.com/doc/132106848/Osnove-grafi%C4%8Dkih-materijala-i-tiskarskih-tehnika-T-Kosi%C4%87>, preuzeto 30.11.2024.

⁴⁶ <https://www.theguardian.com/artanddesign/gallery/2016/may/05/a-radical-view-avant-garde-british-printmaking-london> , preuzeto 8.12.2024.

Linorez u boji (višebojni linorez)

Predmet *Grafika II* usmjeren je na usvajanje znanja i vještina grafičkog lista linoreza u boji s dvije ili više matrica, kojima studenti usvajaju postulate grafike visokog tiska u boji.

Linorez u boji izvediv je s jednom ili više matrica. Linorezom u boji matrica koja je predstavljala matrični zapis pozitivna u *Grafici I* (crna boja) može izmjenom boje preuzeti funkciju kromatskog zapisa i transformirati se u grafiku linoreza u boji.

Daniela Fulgosi, linorez u boji, 1996.

Zadatak: analiza linoreza u boji autorice Fulgosi; Koliko je boja korišteno i koliko matrica?

Svaka se matrica može, u fazama izrade, kao što je već navedeno, ponašati kao novi zapis slijedom procesa bilježenja faze otiskivanja, reduktivnom metodom.

Reduktivnu metodu intrigantno je elaborirao Pablo Picasso polovicom 20. stoljeća, ali su ovakav pristup linorezu, dokazano je, prije njega koristili i njegovi drugi suvremenici. Radi se

o visokoj osviještenosti odnosa formi visokih planova pozitiva i negativa koji predstavljaju kvalitetna estetska i likovna rješenja objedinjena grafičkim listom.

Radi lakše i bolje orijentacije, početni cilj nastave linoreza u boji je svjesno postizanje odnosa pozitiva na matricama, koje održavaju sukus pozitiva crteža u boji, a čiji broj matrica ovisi o bojama koje su na crtežu zastupljene.

Stoga je neophodno da studenti prvo izrade linorez u boji izveden u pozitivu (analogno matrici u pozitivu, kao u *Grafici I*), dok izražajne mogućnosti reduktivne metode trebaju predstavljati naknadni, jasno artikulirani proces faze otisaka u međusobnom odnosu (novih) matrica u boji i njihovu stadiju izrezivanja.

Pablo Picasso, Portret žene, prema Lucasu Cranachu, izrađen je od 6 različitih formata otisnutih crnom, crvenom, zelenom, žutom, smeđom i plavom bojom, 1958.

Prijenos zapisa svake od boja traži posebnu pažnju (prijenos se vrši analogno predmetu *Grafika I*), a izrada matrice u pozitivu prati sve prethodno stečene vještine putem linoreza u crnoj boji, na koji se može nadovezati, uz stručno vodstvo, reduktivna metoda.

Dodatni likovni element i plan linoreza u boji može biti i neobrađeni format – forma matrice, pravokutnog ili nepravilnog, ciljanog oblika kao dio sveukupne kompozicije otiska, koji ne podliježe matričnoj obradi (ostaje u prvotnom stanju), već se pojavljuje kao puna forma unutar cjeline višebojnog otiska.

Zdenka Pozaić, *Magdica i Ruke*, primjer linoreza u boji koji je izveden s 3 do 5 grafičkih matrica, 1985. – 1990.

Zadaci u nastavnoj etapi izrade linoreza u boji

Zadatak 1: stjecanje vještina izrade istovjetnih formata matrica (preklapanje s matricom crne boje ili podudarnost formata sviju matrica kromatskog ključa).

Zadatak 2: stjecanje vještina i znanja pripreme i miješanja game boja za visoki tisak.

Zadatak 3: razvijanje strategije otiskivanja probnih i završnih otisaka linoreza u boji (dvije ili više matrica).

Precizno preklapanje/uklapanje matrica s jasnom orijentacijom odnosa između formata i matričnih zapisa preduvjet je koji olakšava i omogućuje izvedbu konačnog otiska linoreza u boji. Ako dolazi do nepreklapanja, ono mora biti ciljani, svjesni likovnografički motiv i namjera.

Studenti u grafičkoj tehnologiji linoreza u boji (u korelaciji s drugim predmetima poput slikarstva i crtanja) usvajaju znanja i vještine pripremom boja – množ., op.a. – za tisak, čime se stvara ekvivalent mokrim tehnikama u crtežu – sukladno gradijentu, valeru, transparentiji i dr.

Student time, uz stručno vodstvo, stječe znanje i vještinu prijenosa prvotnog zapisa na papiru u linorez u boji te samostalno uči izvesti završni otisak linoreza u boji.

Studentski rad linoreza u boji postignut kontrastom kvaliteta boja; matrica predmeta *Grafika I* otisnuta je tamnoplavom na koju se nadovezuje druga matrica svjetloplave; akademska godina 2014./2015., Arhiva APURI, Katedra za grafiku.+

Međutim, budući da matrice mogu biti nositelji drukčijih odnosa boja od onih iz crtaćeg predloška i svojstvom mijenjati likovno-kromatska svojstva nositelja zapisa, u predmetu *Grafika II* otvaraju se nove mogućnosti istraživanja grafičke tehnologije.

Sebastijan Mujić, Sloboda, jednakost, ljubav, 2015., linorez u boji, grafička arhiva APURI Katedre za grafiku

Također, raspored otiskivanja matrica može se mijenjati poretkom, kao i izvornom pozicijom (orijentacijom zapisa), ali pod uvjetom jasne likovne namjere. Ova etapa predstavlja istraživanje produkcije novih odnosa matrica putem probnih otiskivanja i izgleda završnog otiska. Navedena faza grafičke produkcije nadogradnja je temeljnih znanja i vještina *Grafike II*, koja ovisi o pojedinačnoj motiviranosti studenata. Simultano i sukcesivno otiskivanje matrica dio je procesa koji nudi linorez u boji.

Marija Katić, Jež, linorez u boji, 2015.; matrica linoreza u crnoj boji zimskog semestra otisnuta je crvenom te uklopljena u novi otisak s crnom matricom te blok-formom plave boje, kao dio istraživanja izražajnih mogućnosti linoreza u boji.

Samoevaluacija rezultata probnih i završnih otisaka odvija se stoga složenije nego jednobojnim linorezom. Analiza i samoevaluacija probnih otisaka uz stručno vodstvo vodi studente prema željenoj istovjetnosti ili svjesnim otklonima linoreza u odnosu na crtački predložak.

Detalj završnih otisaka linoreza u crnoj boji te linoreza u boji u različitim varijantama, akademska godina 2014./2015.

Zadaci u nastavnoj etapi linoreza u boji

Zadatak 1: izrada probnih otisaka pomoću ciljane palete boja (kao otklon ili istovjetnost predlošku) i korekture samog zapisa.

Zadatak 2: izrada probnih otisaka uz precizno nalaženje nijansi ili valerskih vrijednosti svake od matrica.

Zadatak 3: izrada probnih otisaka ukidanjem kontrasta – opaciteta boja.

Zadatak 4: izrada probnih otisaka s ciljem transformacije izvornog izgleda linoreza u boji.

Zadatak 5: zakretanje orijentacije matrica (za 180 stupnjeva ili više); formiranje grafičkog niza poliptiha s variranjem polaganja matrica; ukidanje margina na otiscima.

Zadatak 6: mijenjanje etape otisnutih matrica; izmjena rasporeda slojeva matrica.

Zadatak 7: izrada završnih otiska sukladno stanju slojeva boja; preklapanje matrica simultanim otiskivanjem *mokro na mokro* (mehaničko miješanje/preklapanje zapisa više boja); preklapanje matrica sukcesivnim procesom *mokro na suho*.

Svaki od navedenih zadataka izvodi se uz stručno vodstvo te samostalno istraživanje, čime se vrši odabir zadatka za postizanje željenog rezultata.

IZRADA I EVALUACIJA GRAFIČKOG LISTA - ZAVRŠNA FAZA PREDMETA GRAFIKA I I GRAFIKA II

Tijekom semestra svaki student bilježi početno i završno stanje matrice putem probnih i naposljetku završnih otisaka.

Pri završetku semestra, sukladno provedbi faza otiskivanja, otvara se proces završne evaluacije studenata i njihovih rezultata.

Svaki student otiskuje 3 do 4 završna grafička lista i do navedenog perioda u potpunosti usvaja sve relevantne pojmove tehnike visokog tiska – linoreza. Time je stvorena podloga za pristupanje ispitu.

Signatura i pohrana probnih i završnih otisaka – ili edicije, ovisno o motivaciji studenta, vrši se na samom kraju nastave, u 15. tjednu, kada studenti ujedno i pristupaju studentskoj anketi ako udovoljavaju uvjetima za izlazak na ispitni rok. Signatura i pohrana te evaluacija vrijede za oba predmeta: *Grafika I* i *Grafika II*.

ZAKLJUČAK

Završnom izložbom svake akademske godine prezentiraju se javnosti rezultati nastavnog procesa *Grafika I* i *Grafika II*. Pristupanje ispitu uvjetuje i sudjelovanje studenata u izradi postave završne izložbe završnih listova.

Prezentacija radova može poslužiti kao stručna procjena ishoda učenja, evaluacija u užem smislu te kao estetska procjena šire javnosti. Grafički listovi pohranjuju se u arhivu Katedre za grafiku te mogu poslužiti budućim generacijama kao primjeri dobre likovne i grafičke prakse u užem i širem smislu, ili kao podloga stručnih istraživanja diplomanata, umjetnika i znanstvenika.

Studenti stečena znanja i vještine linoreza i linoreza u boji, odnosno postulata visokog tiska, mogu primijeniti u vertikalni studiranja, korelativno, pa i u izvannastavnim aktivnostima, ovisno o vlastitim afinitetima. Uspješnost studenata formira se putem konačne ocjene i stečenih ECTS-a.

ZAŠTITA NA RADU U RADIONICAMA VISOKOG TISKA

Studenti trebaju poštovati opća pravila i upute koje se odnose na rad i korištenje te održavanje radionice, na što ih upućuju nastavnik i asistent. Za potrebe nastavnog procesa dužni su nositi zaštitne pregače, jednokratne rukavice i maske.

Tijekom tehnologije izrade matrica dužni su pravilno rukovati alatom za izradu matrice, na način da preciznim držanjem alata i pozicijom ruku ne stvaraju ugrozu ozljede sebe ili drugih.

Temeljni principi korištenja radionice i ponašanja unutar njezinih jedinica dio su praktičnog usvajanja znanja (ECTS 1.5). Usvajaju se tijekom vježbi izrade probnih i završnih otisaka te predstavljaju usvajanje tehnološke podloge znanja i vještina tehnike linoreza u crnoj boji (ili linoreza u boji – ljetni semestar), što je preduvjet za pristupanje ispitu i formiranje konačne evaluacije svakog studenta.

To podrazumijeva adekvatnu organizaciju unutar grupe, primjereno rukovanje svim alatom i opremom, adekvatno rukovanje prešom, održavanje radnih površina te manipuliranje i pohranu vlastitih ili tuđih grafičkih listova.

Tijekom pristupa grafičkoj preši, student uz stručno vodstvo dobiva jasne upute i poštuje redosljed otiskivanja u grupi, te ne smije ometati ostale u procesu otiskivanja. Nadzor otiskivanja vrši nositelj predmeta, asistent ili demonstrator.

Potrošni materijal, posebno hlapljivi materijali kojima se čiste nanosi masnoće pigmenata boja, na površini za otiskivanje i na matricama, te materijal za čišćenje potrebno je koristiti na predviđenome mjestu u radionici, po svakom završetku procesa otiskivanja. Krpice za višekratnu upotrebu potrebno je držati u predviđenim zatvorenim posudama, a za papirnati i plastični otpad jednokratne upotrebe treba koristiti zatvorenu vrstu posude za otpad s poklopcem.

Čišćenje alata i opreme (valjci, špatule, stakla za boje i dr.) vrši se mehaničkim i kemijskim putem. Mehaničko čišćenje vrši se u cilju smanjenja emisije hlapljivih tekućina (razrjeđivač, alkohol) mehaničkim radnjama (trljanjem alata i stakla novinama i tkaninom) te rastapanjem adhezije i koncentrata pigmenata lanenim uljem. Kemijsko čišćenje opreme i alata vrši se uz

stručni nadzor, vodeći računa o racionalnoj potrošnji količine uljnog razrjeđivača, dok se prostorija tijekom čišćenja treba redovito prozračivati.

Na taj način vrši se prezervacija radionice, alata i opreme te stvara podloga za ostale studijske grupe koje koriste iste kapacitete, sukladno rasporedu sati.